

Ричард Мортон (1637–1698), лекар који је обележио 17. век

Олга Контић¹, Нађа Васиљевић¹, Јагода Јорга¹, Анета Лакић², Мирослава Јашовић-Гашић²

¹Саветовалиште за исхрану, Институт за хигијену и медицинску екологију, Медицински факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија;

²Институт за психијатрију, Клинички центар Србије, Београд, Србија

КРАТАК САДРЖАЈ

Ричард Мортон (*Richard Morton*) је био један од најистакнутијих енглеских лекара у 17. веку. Рођен је 30. јула 1637. године у Сафолку (*Suffolk*), у Енглеској. Написао је три књиге, од којих је најпознатија *Phthisiologia, seu exercitationes de Phthisi, tribus libris comprehensae*, објављена 1689. године, која му је донела заслужену репутацију, како у Енглеској, тако и у иностранству. Туберкулоза плућа је била веома честа у Енглеској у то доба, а Ричард Мортон је био први лекар који је разматрао концепт туберкулозе. Први је тврдио да туберкули увек постоје код плућног облика туберкулозе и због тога заслужује почасно место на дугачкој листи особа које су проучавале ово обољење. Мортон је такође први описао бројне друге, данас познате и објашњене болести. Тако, на пример, прве записе болести која се данас назива *anorexia nervosa* дао је 1694. године, назвавши ову болест *nervous consumption* (нервозна конзумација). Његова поглавља о опсервацији и лечењу су опширна и садрже упутства из свакодневног живота, као и благодети умерене дијете, рекреације и чистог ваздуха. Сви Мортони поступци лечења су, по хуманости, у великом контрасту са „пуштањем“ крви и гладовањем, које су пропагирали каснији лекари. Мортон су описивали као мирну, неконфликтну особу, одличног говорника, великог клиничара, уважаваног и поштованог од стране савременика, а сећања на њега и његова достигнућа цениле су генерације лекара које су га наследиле.

Кључне речи: Ричард Мортон; фтизиологија; туберкулоза; анорексија нервоза

УВОД

Ричард Мортон (*Richard Morton*) је рођен 30. јула 1637. године у Сафолку (*Suffolk*), у Енглеској (Слика 1). Дипломирао је филозофију 30. јануара 1656. године, а 8. јула 1659. постао магистар филозофије. Диплому доктора медицине стекао је 20. децембра 1670. Написао је три значајне књиге: *Phthisiologia, seu exercitationes de Phthisi, tribus libris comprehensae*, која је објављена 1689. године, *Pyretologia seu exercitationes de morbis universalis acutis*, објављену 1692, и *Pyretologia, Pars Altera, sive exercitatio de Febris*, објављену 1693. године. Ипак, остао је запамћен по књизи „Фтизиологија”, посвећеној краљу Вилијему Трећем (*William III*), јер је веровао да је краљ боловао од туберкулозе. Туберкулоза је значајно обележила 17. век, па су и лекари тога доба били посвећени праћењу и лечењу ове болести. Највећи значај у том погледу се придаје управо Ричарду Мортону и сматра се да је он био први лекар који је тврдио да се туберкули увек јављају код плућног облика овог обољења. Мортон је био један од најистакнутијих лекара у Енглеској у 17. веку, а заслужену репутацију стекао је не само у родној земљи, већ и у иностранству [1, 2].

КАРИЈЕРА СВЕШТЕНИКА

Мортон је професионалну каријеру почео као свештеник. Следио је стопе свога оца, који је од 1635. до 1646. године био свештеник [3, 4]. Убрзо по дипломирању на филозофском факултету, постао је капелан својим колегама, где је радио око две године. Након тога постао је капелан породици Фили-

па Фолија (*Philip Foley*) у Стафордширу (*Staffordshire*) и преселио се у Кинвер (*Kinver*), који је у истој грофовији. Звање магистра филозофије стекао је 1659. Почео је да води тих породичан живот сеоског свештеника са женом, сином Ричардом (*Richard*) и ћеркама Саром (*Sarah*), Мерси (*Mercy*) и Онор (*Honor*), али је он убрзо нарушен.

Слика 1. Ричард Мортон (1637–1698)
Figure 1. Richard Morton (1637–1698)

За време Комонвелта Мортон се сусретао с неприхватљивим принципима, а рестаурација је постала једно од неслагања с протестантизмом које је забрањивало „Акт о једноликости” (*Act of Uniformity*), којим је 1662. године поново успостављен „Молитвеник” (*Book of Common Prayer*). Ово успостављање Молитвеника је имало за последицу да је око две хиљаде свештеника који нису могли да дају свој „отворен пристап и сагласност” свему што је књига садржавала изгубило право на рад. Тако је и Мортон изгубио посао и забрањено му је да се до краја живота бави религиозним проповедима.

МЕДИЦИНСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Током наредних осам година, од Мортеновог одласка из Кинвера 1662. до његовог појављивања на медицинској сцени 1670, ништа није остало забележено. Управо те давне 1670. године додељено му је звање доктора медицине на Универзитету Оксфорд.

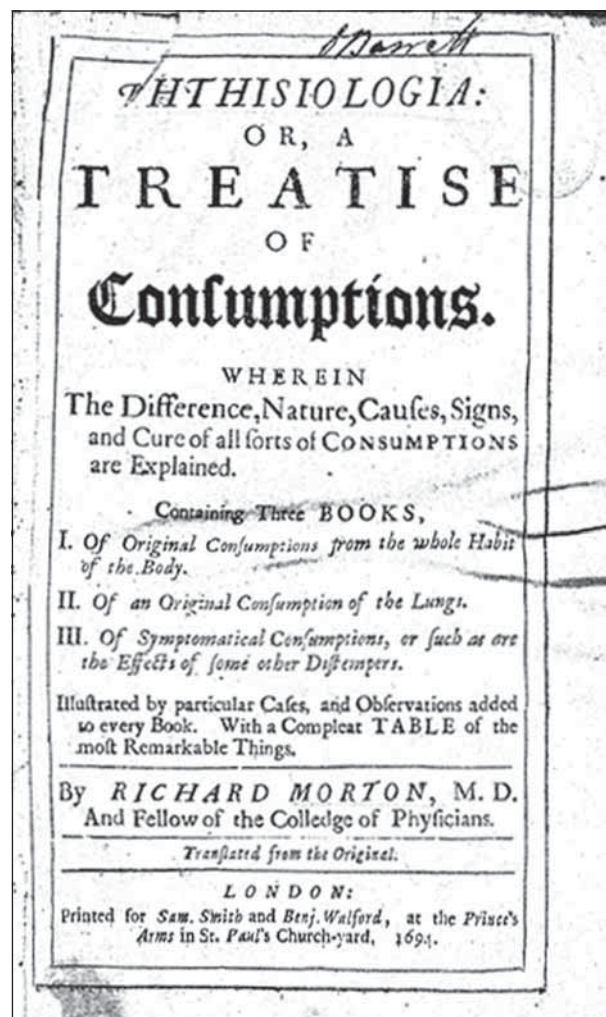
Не зна се поуздано где је Мортон стекао своје медицинско образовање. Сматра се да није могао похађати школу анатомије у Оксфорду јер је припадање Универзитету било стриктно повезано с обликом англиканског обожавања. Према списима песника Џорџа Херберта (*George Herbert*) из 1969. године, „Мортон је био један од многих чудотвораца који су се бавили медицином из чистог добра за себе и свој народ”. Могуће је да је током детињства имао приступ медицинским уџбеницима у библиотеци свога оца, за које је показивао велико интересовање, што је било пресудно за његову професионалну оријентацију. Када му је Црква забранила рад, без оклевања се окренуо каријери лекара, иако су многи научници и истраживачи сагласни да аутор „Фтизиологије” не може бити потпуно самоук. На основу Мортенових постморталних истраживања јасно је да је његово познавање анатомије далеко шире од онога што је могао научити из Галеновог текста. Његова запажања патолошких промена сугеришу да је сигурно имао доброг учитеља. У тражењу објашњења многи наводе његов боравак у Холандији као један од неразјашњених периода у његовом животу. Сматра се да се тамо упознао с Вилијемом, принцом од Оранџа (*William, Prince of Orange*), који га је веома ценио. Разлог Мортеновог путовања у Холандију може се повезати с Универзитетом у Лајдену (*Leiden*), где је у то време била најчувенија медицинска школа у Европи, која је привукла бројне студенте из Енглеске и Шкотске. Нажалост, о томе нема сачуваних записа. Ипак, сама идеја о евентуалном Мортеновом похађању Универзитета у Лајдену добија смисао ако се зна да је у то време његов учитељ могао бити Франциско Силвијус (*Franciscus Sylvius*, 1614–1672), један од најпознатијих стручњака у патолошкој анатомији туберкулозе и расветљавању важности туберкула. Разна истраживања која су вршена управо с циљем да се одгометне ова претпоставка нису била успешна.

Од 1670. године па надаље познато је скоро све о животу Ричарда Мортона [1, 2].

КАРИЈЕРА ЛЕКАРА

Са стеченом дипломом доктора медицине Мортон убрзо почиње да ради у Лондону. Марта 1676. године био је предложен, а децембра 1678. постао је члан Колеца лекара. Међутим, 1686. године био је један од четворице чланова којима је укинута чланство наводно због тога што га је Џејмс Други (*James II*) сматрао политички неподобним, јер је Мортон био штићеник Вилијема од Оранџа. Следио је трогодишњи период током којег Мортону није било дозвољено да учествује у дебатама и активностима колеца, да би по доласку краља Вилијема III и краљице Мери (*Queen Mary*) на власт поново био постављен за члана Колеца лекара 1689. Те године Мортон је достигао највише положаје у својој професији. Био је цензор колеца 1690, 1691. и 1697. године, а изабран је и за краљевог личног лекара [1, 2].

За собом је оставио радове трајне вредности, а његово најзначајније дело, „Фтизиологија”, објављено је на латинском језику 1689. године у Лондону (Слика 2). Едиције на енглеском штампане су тек после 30 година (1719, 1720). Постојала су издања у Франкфурту из 1690. године, Улму из 1714. године и Хелмштату из 1780. године, што показује колико је ова књига била важна током више од једног века. С обзиром на то

Слика 2. Насловна страна дела „Фтизиологија”
Figure 2. Title page of *Phthisiologia*

да је термин „фтизиологија” у то доба употребљаван искључиво да означи плућну туберкулозу, Мортоново дело дало је овој речи много шире значење, а употребљавао ју је за било коју болест коју одликује губитак. Ова шири интерпретација га је навела да подели своју „Фтизиологију” на три дела. Кроз целу књигу Мортон користи термин „туберкулоза”, очигледно сматрајући га прихватљивим термином енглеског превода грчке речи *phthisis* [2]. У првом делу књиге налазе се, између осталих, и поглавља с називима као што су: „Туберкулоза настала као последица крварења”, „Туберкулоза којој подлежу медицинске сестре слабе конституције”, „Туберкулоза изазвана обилним знојењем”, „Туберкулоза настала хидропсијом” и „Туберкулоза настала од водене болести и великих чирева”. Мада ова поглавља чине хетерогени скуп патологије, изузев приказа неколико случајева праве туберкулозе плућа, значај овога дела је у томе што пружа могућност процене Мортонове компетентности као свестраног лекара.

Посебно је занимљив део „Фтизиологије” насловљен „О оригиналној туберкулози плућа”, коју Мортон дефинише као „туберкулозу читавог тела са грозницом прво због напада болести и на крају са егзалцерацијом плућа”. У поглављу „О узроцима оригиналне туберкулозе” Мортон набраја могуће узрочне факторе у серији потпоглавља: „Заустављање евакуације”, „Проблематична страст душе”, „Неумереност у јелу и пићу”, „Жеља за вежбањем”, „Ноћно учење”, „Нездрав ваздух, а посебно дим од угља”, „Наследна предиспозиција од родитеља”, „Природне или акциденталне болести груди”, „Инфекције као контагиозна грозница” и „Посебне болести крви и духа” [2].

Мортон је први дао опис предиспонирајућих и бројних других фактора у настанку данас увелико познатих и расветљених болести. Тако, на пример, прве записе психијатријске болести која се данас назива *anorexia nervosa* дао је 1694. године, назвавши ову болест *nervous consumption* (нервозна конзумација) [3]. Посматрајући неколико болесника закључио је да су узроци њихове болести „туга и безразложно превелика брига” [4]. Описао је два случаја: шеснаестогодишњег младића и осамнаестогодишњу девојку. Мортон је девојку Мери Екс (*Mary Axe*), ћерку господина Дјука (*Duke*), лечио јула 1684. године мирисним препаратима, облозима, „антихистеричном” водом с амонијумовом соли, али без успеха. Исход лечења оболелог младића се не зна, али му је Мортон саветовао промену средине и напуштање кућног окружења због лоших породичних прилика [4, 5], чиме је још једном доказао колико су његова опажања била исправна. Читајући његову „Фтизиологију” стиче се утисак да је њоме желео, пре свега, да остави смернице својим будућим колегама.

Мортон је препознао разне предиспонирајуће факторе, а инфекцији дао посебно место у доприносу настанка туберкулозе. У другом поглављу књиге он објашњава развојне фазе туберкулозе плућа и истовремено упозорава на превенцију употребљавајући сле-

деће речи: „Због тога је превенција болести много лакша од лечења.” Наводи шест упозорења: опрезност у избору и количини хране и пића, спавање у почетном делу ноћи и избегавање дугог спавања ујутру, потребу да се свакога дана раде умерене вежбе, изостављање јаких пургатива, неговање задовољне душе и уживање на отвореном, у свежем ваздуху [6]. У Мортоново доба лекари су врло ретко имали прилику да дају превентивне савете или, како то Мортон наводи у својој књизи, „пре него што болест одмакне и постаје фатална, а онда, људи узалуд очекују чуда од науке”, што изнова доказује његова савремена схватања [1].

У својим делима Мортон описује дијагнозе туберкулозе износећи детаљно симптоме које је уочио и које је настојао да повеже с налазима других постморталних прегледа које је обавио. Он указује на јасну разлику између акутних и хроничних случајева и говори о палијативном излечењу: „Све док постоји могућност да се спречи упала и егзалцерација применом балзмика и других сличних медикамената, на томе треба интензивно радити.”

Мортон је био свестан и рецидива туберкулозе, те упозорава: „Свака туберкулоза, мада излечена, има склоност да се поврати и онај ко је једном боловао од туберкулозе, сем уколико се врло добро понаша, може поново да западне у исто стање” [2]. Његова поглавља о лечењу су опширна и садрже великим делом упутства из свакодневног живота, о општем лечењу и обавезној рекреацији или благој физичкој активности, умереној дијети и благодетима чистог ваздуха. Све поступке лечења које Мортон препоручује су, по хуманости, у великом контрасту с „пуштањем” крви и гладовањем, које су пропагирале касније генерације лекара.

ЗАКЉУЧАК

Стручни опус Ричарда Мортонa обухвата потпуни клинички рад заснован искључиво на личним запажањима и сопственом искуству. Поред ретког помињања Хипократа, Мортон не наводи у својим делима референце претходника и савременика. Његова дела о туберкулози заснивају се на самосталним истраживањима, а сваки закључак је документован и историјом болести. Чињеница да је објављени материјал прикупљен пре више од 350 година доприноси дивљењу његовом клиничком запажању и дедуктивном начину размишљања. У доба када се нису користили стетоскоп и перкусија Мортонa преглед болесника заснивао се само на посматрању симптома и знакова обољења уз повремену примену палпације.

Ричарда Мортонa су описивали као мирну, неконфликтну особу, одличног говорника, великог клиничара, уважаваног и поштованог од стране савременика, а сећање на њега и његова достигнућа ценили су многи лекари који су га наследили. Потврду исправности његовог учења налазимо и у данашњој медицинској пракси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Trail RR. Richard Morton (1637-98). *Medical History*. 1970; 14:166-76.
2. Keers RY. Richard Morton (1637-98) and his *Phthisiologia*. *Thorax*. 1982; 37:26-31.
3. Silverman JA. Richard Morton 1637-1698, Limner of anorexia nervosa: his life and times a tercentenary essay. *JAMA*. 1983; 250:2830-2.
4. Shorter E. The first great increase in anorexia nervosa. *J Soc History*. 1987; 21(1):69-96.
5. Liles EG, Woods SC. Anorexia nervosa as viable behaviour: extreme self-deprivation in historical context. *History of Psychiatry*. 1999; 10(38):205-25.
6. Silverman JA. Richard Morton's second case of anorexia nervosa: Reverend Minister Steel and his son – an historical vignette. *Int J Eat Dis*. 2006; 7(3):439-41.

Richard Morton (1637–1698) – The Distinguished Physician of the 17th Century

Olga Kontić¹, Nadja Vasiljević¹, Jagoda Jorga¹, Aneta Lakić², Miroslava Jašović-Gašić²

¹Department of Nutrition, School of Medicine, University of Belgrade, Belgrade, Serbia;

²Institute of Psychiatry, Clinical Centre of Serbia, Belgrade, Serbia

SUMMARY

Richard Morton was a distinguished physician of the 17th century. He was born in Suffolk, England, on July 30th 1637. Morton published three works but his landmark paper was "*Phthisiologia, seu exercitationes de phthisi, tribus libris comprehensae*" published in 1689, dedicated to William III. The book established his reputation at home and abroad lasting for over a century. Pulmonary tuberculosis was very frequent in the 17th century in England. He was the first physician ever to state that tubercles were always present in its pulmonary form. When we add to these momentous observations and their rational explanation the facts that he was the first physician to state categorically that tubercles are always present in phthisis, we must agree that Morton richly deserves his honoured place in the long list of those who have contributed to the solution of the problem of tuberculosis. Morton first described and gave

conclusions of numerous today well known and already examined illnesses. In 1694 he gave first notes about the psychiatric illness which we today call "anorexia nervosa", calling it „nervous consumption". His chapters on treatment are long and contain a sound basis of common sense as indicated by his instructions on general management. He stresses the need for an adequate diet, an environment free from fog and smoke, and the desirability of ensuring a moderate amount of exercise. All Morton's therapeutic dicta are in their humanity and thoughtful care in striking contrast to the regimen of copious bleeding and semi-starvation inflicted by the later generation of physicians. Confirmation of his achievements and his teaching can be found in today's medical practice.

Keywords: Richard Morton; phthisiologia; tuberculosis; *Anorexia nervosa*